

Fokotu'u e Kautaha Teseleti Siliká pea tokanga'i 'e Sina D. H. 'longi ko e Palesiteni Lahi 'o e Fine'ofá.

1875

1876

Taki 'e 'Emeline B. Uēlesi 'a e polokalama fo'ou ki he tauhi'anga uité.

1878

Fokotu'u 'o e houalotu Palaimeli.

1880

Vahe'i 'o e Kau Palesiteni'i Lahi Hono Ua 'o e Fine'ofá.

1882

Na'e fokotu'u 'e 'o e Fine'ofa 'a e fale-mahaki Teseleti.

"Ko e Fine'ofá . . . na'e fuofua fokotu'u 'i ha meimei vaeua senituli kuohili . . . ke foaki atu ha ngaahi tāpuaki fakatu'asino ki he kau masivá mo e faingata'a'á: pea ke fakalotolahii e loto vaivai, mo hiki hake e ni'hi 'oku humú, mo fakalalakaká lelei ange, mo faka'aonga'i e anga'ofa 'a e fininé, mo e manava'ofá, ka ne ma'u ha faingamālie ke ma'u ha mālohi fakalaumālie, mo ha mālohi ki hono lava'i ha me'a lelei ange 'i he ngāue ki hono huhu'i e fāmilli e fa'hinga 'o e tangatá." —Sina D. H. 'longi

1887

Na'e fokotu'utu'u 'e he kau Fine'ofá 'i lutā mo 'Aitahō e kulupu 'o e Kautaha Fakafonua ki he Totonu e Fininé ke Fili Fakapule'angá 'i he 1889.'

ZINA D. H. YOUNG
1888

1889

Na'e fokotu'utu'u 'e Palesiteni Sina D. H. 'longi 'a e fuofua koni-felenisi lahi 'o e Fine'ofá.

1890

1891

'O e Fine'ofa ko ha memipa pau 'o e National fakataha alelea 'o e kau finemu'i 'i he 'lunaiteti Siteiti.

Kuo akonaki mai 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ako ke e 'ilo'i 'iate koe pē pe ko hai mo'oni kimoutolu. Kole ki ho'omou Tamai Hēvaní, 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, pe ko e hā 'Ene ongo kiate kimoutolu mo ho'omou misiona 'i he māmaní. Kapau te mou kole 'i he loto mo'oni, 'e fanafana atu e Laumālié e ngaahi mo'oni liliu mo'u'i kiate kimoutolu. Lekooti e ngaahi ongo ko iá mo toutou fakamanatu ma'u pē kinautolu, pea muimui'i pau."

"Oku ou palōmesi atu 'i he kamata ke ke 'ilo ha ki'i kongá 'o e anga e 'afio mai ho'o Tamai Hēvaní kiate koé mo e me'a 'okú Ne falala te ke fai Ma'aná, he 'ikai toe tatau ho'o mo'u'i!"⁵ 'Alu ki he temipalé pea fakafanongo! Fanongo ke ke ako pe ko hai koe pea ko e hā te ke fai!

3. 'E lava fēfē e kakai fefine nau mātu'aki femo'uekiná 'o kei fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o e Fine'ofá?

Sisitā Siūveni: 'Oku makatu'unga pē ia 'i hono fakamu'omu'a e ngaahi me'a 'oku totonú. Ne u 'i 'Afilika Hihifo kimuí ni mai, na'á ku sio he 'aho kotoa pē ki he kakai fininé 'oku nau fetuku e va'i mei he mata-va'i 'i hono ulú pea nau toki 'alu leva ki

he ngāue ke ngāue ma'a honau fāmilli. Na'á ku ongo'i lōmekina he taimi 'e ni'hi 'i he masive-siva ne u sio mata a'i. Na'á ku feohi mo e kāingalotú 'i he ngaahi fakataha akó 'oku nau tui honau sote hina ma'á mo honau kofu lanu faka'ofa'ofá.

Na'e mahino kiate au 'oku mahu 'a e kakai ko 'eni 'i he ngaahi me'a 'oku 'ikai lava 'e he pa'angá 'o fakataú. Na'á ku ako na'a nau fakamu'omu'a e ngaahi me'a 'oku mahu'inga tahá. 'Oku nau mahu'inga-ia 'aupito 'i he ongo-ongolelé. Na'a nau talamai kiate au,

"Oku 'ikai ke u fie ma'u ha me'a. 'Oku ou ma'u e me'a kotoa pē 'oku ou fie ma'ú—'oku ou ma'u e ongoongolelé mo hoku fāmilli." Ko e taimi 'oku tau fakamu'omu'a ai e ngaahi me'a 'oku mahu'ingá, 'e fakanatula pē e mavahe atu e me'a ta'e'angá ia.

4. Ko e hā ha 'aonga e Fine'ofá ki he kau finemu'i?

Sisitā Peatoní: 'Oku ma'u 'e he kau finemu'i e faingamālie ke nau tokoni ai ki hono fakakakato e kikite 'i he taimi te nau hiki ai ki he Fine'ofá. Na'e kikite'i 'e Palesiteni Sipenisá W. Kimipolo (1895–1985) ko e kakai fefine tokolahí 'i he māmaní "te nau kau mai ki he Siasí . . . pea 'e fakatokanga'i 'a e kehe atu pē 'a e kakai fefine ia 'o e Siasí mei he kakai fefine 'o e māmaní—'i ha ngaahi founga 'oku fakafiefia."⁶ 'Oku tau fie ma'u e ngaahi me'afuaki, fakakaukau, mo e taleniti laulōtaha 'o e kau finemu'i ki hono fakakakato e kikite ko 'eni.

Na'e lea 'a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni 'i he 2015 mei he kikite 'a Palesiteni Kimipoló ki he kakai fefine 'o e to'u kotoa pē—'o kau ai e kau finemu'i, "Ko kimoutolu ia e kau fefine [na'e] mamata mai ki ai [a Palesiteni Kimipoló]!

" . . . 'Oku tau fie ma'u ha kakai fefine 'oku mahino tu'uloa ki he tokāteline

Ko e kautaha pisinisi fuoloa taha 'a e Fine'ofá ko e polokalama tauhi'anga uité: 1876–1918. Na'e fakatau atu 'a e uite ko 'eni lolotonga ha hongé uite 'i he fakáosinga 'o e 'Uluaki Tau Lahi 'a Māmaní, 'i ha tu'utu'uni mei he pule'anga 'Ameliká (U.S) 'a ia na'e tapu ke fakafisingá'i. Ne ngāue 'aki e pa'anga na'e ma'u mei he uite ko 'eni ke fakasi'i'i e mate 'a e kakai fefine fāelé mo e pēpē valevalé (maternal and infant mortality), fakapa'anga e ngaahi kiliniki ma'á e kakai fefine feitamá mo e fānau ikí, fakapa'anga e ngaahi kalasi ki he mo'ui lelei mo kumi e ngaahi nāunau ki he faifā'elé.